

PANJSKE KONČNICE LJUDSKE SLIKARSKE DELAVNICE IZ SELC

V strokovni literaturi je že opisano delo ljudske slikarke Blaževčeve Micke iz Selc,¹ ki je slikala slike na steklo, izdelovala zrcala, bridke martre in poslikovala panjske končnice.

Marija Pavlič, po domače Blaževčeva ali Podnartovčeva Micka, je bila rojena leta 1821. Umrla je leta 1891 v Selcih v hiši št. 19, po domače pri Blaževcu, tam je tudi slikala. Barve si je trla sama. Panjske končnice je slikala s šablonami.² Trgovec Dolenc je prodal v Ljubljani v enem letu tudi po 500 končnic, ki jih je dobil iz Selc. Te končnice so prodajali po Selški in Poljanski dolini, v Bohinj in gorenjski kot, na Sorško polje in na trgu v Kranju.³ Slikarka Micka je imela »umetnoobratno delavnico«, saj ji je pri delu pomagal oče, ki je slikal tudi že pred njo.⁴

V literaturi je delo in obseg produkcije selške slikarske delavnice v dobršni meri osvetljeno. Ne zveemo pa, katera dela so bila naslikana v Selcih. Namen tega sestavka je, ugotoviti, katere panjske končnice so bile naslikane v selški delavnici, motiviko, ki jo je delavnica uporabljala in analizirati njen delež v slikarstvu na panjskih končnicah.

Iz javnih in nekaterih privatnih zbirk smo izbrali tista dela, ki kažejo stilno sorodnost s slikami na steklo, izdelanimi v selški slikarski delavnici.⁵

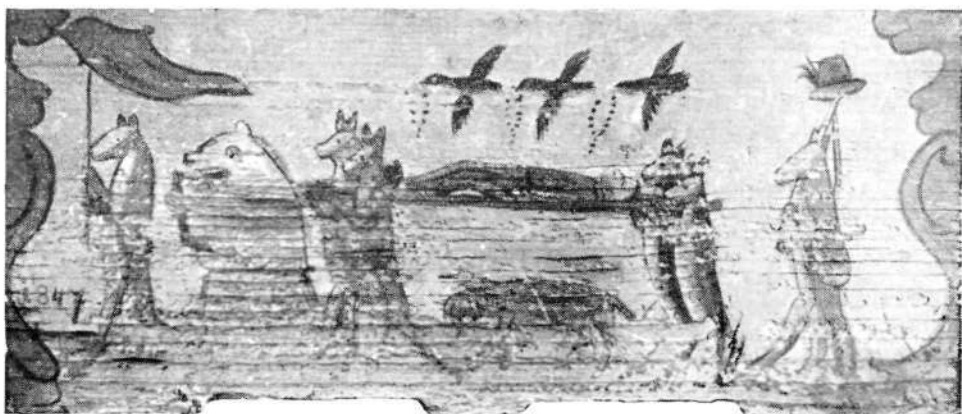
Petelina peljeta medveda. Z letnico 1889. (Etnografski muzej v Ljubljani.)

Ker nosijo najmlajše med temi končnicami letnico smrti Blaževčeve Micke iz Selc, ne moremo več dvomiti, da so ta dela izdelek njene delavnice.

V tekstu opisujemo značilnosti, po katerih spoznamo dela selške delavnice, navajamo motive, ki jih je upodabljala delavnica in ugotavljamo pomembnost delavnice v okviru slikarstva na panjskih končnicah.

Stilne značilnosti selške delavnice

Dela selške delavnice najlaže spoznamo po značilni obliki polbalustrov, ki mnogokrat obrobljata končnice (glej sl. 1 in 2). Polbaluster, ki ga uporablja selška delavnica, je ozek in stisnjen ali okrogel in trebušast. Po polbalustrih in letnicah je najočitnejše, da sta slikali v selški delavnici dve roki. Na končnicah s trebušastima polbalustroma je številka 1 pri letnici dvojna. Na končnicah s stisnjenima polbalustroma je številka 1 pri letnici

Zivali neso lovca k pogrebu. Z letnico 1947. (Etnografski muzej v Ljubljani.)

enojna (glej sl. 1 in 2). Vedno gre za dve roki, ki sta slikali z istimi šablonami, torej za Blaževčevo Micko in njenega očeta. Redki so primerki, katere sta slikarja skupno naslikala. Pri teh se izjemoma s trebušastim polbalustrom družijo enojna številka 1 ali obratno. Polbalustri so vedno rdeče barve, rjavo ali indijskordeče obrobljeni.

Na delih, kjer obdajata svetniško figuro na levi in desni strani po en dekorativni cvetlični šopek, praviloma ni polbalustrov. Selška delavnica uporablja več vrst cvetličnega okrasja. Šopek lahko stoji v kanelirani vazi hruškaste, ovalne in trapezaste oblike. Cvetovi so rozetne, zvezdaste, vrtničaste ali tulpaste oblike (glej sl. 3, 4, 5, 6).

Delavnica uporablja rdečo, indijskordečo, rjavo, modro, oker in zeleno barvo v raznih odtenkih.

Delavnica slika vedno isti tip obraza, po katerem izdelke z lahkoto identificiramo (glej slikovne priloge).

Motivika

Selška delavnica je upodabljala naslednje motive:⁶ Adam in Eva; sv. Andrej; sv. Anton Padovanski; sv. Anton puščavnik; sv. Ana z Marijo; Abrahamova daritev; sv. Barbara; babji mlin; bitka; Bog ustvari Adama in Evo; bratje prodajo Jožefa v sužnost; beg v Egipt; božji grob; baba podi

hudiča, ki je ukradel lonec; boj za moške hlače; cirkus; človekove starostne dobe; sv. Duh; sv. družina; Danijel v zverinjaku; David in Golijat; evangelisti; sv. Florijan; prizor iz legende sv. Genovefe; godec in komedijant; Genezareško jezero; gostilniški prizor; hudič skuša Jezusa; hudič babi jezik brusi; izgubljeni sin; sv. Izidor; iniciacija Mandana Indijancev; Indijanci ugrabijo beli dekleti; Izraelci zidajo tempelj (?); Judita s Holofernovo glavo; Jesen; Job na gnoju; sv. Jurij; sv. Janez Nepomuk; sv. Jožef; križev pot; kanonada; kalvarija; križanje; kralj David; kristjani podijo Turke; kozel trka krojača; kmeta se pulita za kravo, ki jo molze advokat; konjenik; konjeniška bitka; konjenika se bojujeta; komedijanta (?); kegljanje; krst v Jordanu; kamnjanje sv. Štefana; krojač obmetuje žensko z orodji; ladjo delajo (Noetova barka?); lovec strelja jelena, ki je ukradel panj; lovec strelja jelena; lovca z uplenjenim jelenom; lovci; lev; sv. Luka; lev

Marija z detetom. (Etnografski muzej v Ljubljani.)

in tiger; Lutra in Katro peljejo živali; Lutra in Katro peljejo hudiči; lisica in zajec plešeta, lovec strelja jelena; lisica brije lovca; lisica se je naredila mrtvo in ugriznila lovca; lisica in zajec; lov na tigra; Lazar in bogatin; Marija; Marijino kronanje; Marijino oznanenje; Marijino vnebovzetje; sv. Matej; sv. Mihael; sv. Martin; monštranca in dva angela; Mojzes obudi vodo iz skale; mož in žena si nazdravljata; Noetova pijanost; Noetova daritev; Noetova barka; nosača; ogrebanje roja; oficirja se rokujeta; Ozej in betelski dečki; oznanenje na gori Tabor; papež Urban; ples; Pomlad in Poletje; poslednja sodba; ples okoli zlatega teleta; sv. Peter; sv. Peter in Pavel; peklenško žrelo; pokol nedolžnih otrok; poklon treh kraljev; poklon v Betlehemu; prikaz čudežev Kristusove krvi; poroka; petelina peljeta medveda; polž podi krojača; pietà; razsvetljenje apostolov; smrt pride po pivca v gostilno; svatba v Kani; s polja gredo; s košnje gredo; svatba; Saloma; slon z jahačem; spoved pravičnika in grešnice; slikar slika portret; usmiljeni Samaritan; Salomonova sodba; Samson nese vrata; tovornik vozi sode; Turek kadi pipo; Turek se ženi; trije fantje in eno dekle; ura; smrt; hudič; ura s stražarjema; umivanje nog; vojaška godba; vojak na vozu; vojaki se streljajo; vhod v Jeruzalem; vstajenje; vnebohod; sedem zakramentov; zveri; živali-lovca; živali v raj; živali plešejo; ženi vlečeta moža od kartanja; živali neso lovca k pogrebu.

Naštejemo 70 posvetnih in 71 svetopisemskih in nabožnih motivov. Skupno 141 različnih motivov, kar predstavlja nekako petino vseh motivov, katere so upodabljali na panjskih končnicah. Motivi so bili slikani v več primerkih, saj je delavnica uporabljala šablone. Poznamo okoli 500 končnic, ki so bile naslikane v selški delavnici, kar je skoraj sedmina vseh znanih ohranjenih končnic.

Večino motivov je delavnica prekopirala ali prevzela s končnic drugih slikarjev. Del motivov pa je delavnica sama vnesla v slikarstvo na panjskih končnicah. Med temi so: kralj David; cirkus; godec in komedijant; iniciacija Mandana Indijancev; Indijanci ugrabijo beli dekleti; kmeta se pulita za kravo, advokat jo pa molze; s polja gredo; s košnje gredo; krojač obmetuje ženo z orodji; lov na tigra; Samson nese vrata; Ozej in betelski

Komedijanta (?). Z letnico 1840. (Etnografski muzej v Ljubljani.)

dečki; petelina peljeta medveda; smrt pride po pivca v gostilno; slon z jahčem; Turek kadi pipo; Turek se ženi; slikar slika portret itd.

S končnic je razvidno, da je delavnica uporabljala razne predloge; slikanice in neke bidermajerske tiske.

Pomen delavnice iz Selc v okviru slikarstva na panjskih končnicah

Delavnica v Selcih je nastopila v slikarstvu panjskih končnic razmeroma kasno.⁷ Delovala je nekako od 1840 do 1891.⁸ Posebnih novosti v to slikarstvo selška delavnica ni prinesla. Večina motivov, ki jih slikajo v Selcih, je bila že znana. Pred selško delavnico so že drugi končničarji uporabljali kompozicijo, pri kateri obdaja svetniško figuro na levi in desni strani po en cvetlični šopek in so ob pokončnih stranicah končnic slikali polbalustre.

Kompozicija cvetličnih šopkov ob svetniški figuri ustreza dvem težnjam. Za upodobitev ene figure je podolžen format končnice nekoliko neprimeren, ker ostane na slikarski ploskvi praznina, ki jo slikar kompozicijsko napolni z dekorativnima šopkoma. Druga, važnejša tendenca pa je zahteva po polni in sočni barvni ploskvi, ki se odlikuje na pročelju čebelnjaka. Tej tendenci dekorativni cvetlični šopki s svojo barvitostjo idealno ustrezajo.

Smisel polbalustrov postane jasen, če si predočimo končnice v njihovi funkciji na pročelju čebelnjaka, kjer ležijo končnice druga ob drugi in druga na drugi. Polbalustra imata simbolično tektonsko funkcijo; »nosita« gredo, na kateri leži zgornja končnica oziroma panj.⁹ Polovične balustre uporablja končničarstvo zato, ker tvori polbaluster s polbalustrom sosednje končnice cel opornik in ker primerneje »objame« naslikani prizor in logično zaključí slikano ploskev.

Selška delavnica je te znane načine prevzela in nekoliko po svoje modulirala. Zato je njena zasluga bolj v množični produkciji kot v ustvarjalnosti, zlasti če pomislimo, da je v drugi polovici 19. stoletja v veliki meri obvladovala trg na Gorenjskem.¹⁰

Sv. Jurij. Z letnico 1858. (Etnografski muzej v Ljubljani.)

V interpretaciji snovnosti na delih selške delavnice ne opazimo ničesar kar ne bi poznali že s starejših, drugih del. Slikarstvo na panjskih končnicah je neosebno. Kdor išče na teh delcih iskanja in odgovorov na vprašanja, ki težijo človeka v vsakokratni družbeni in individualni situaciji, kot smo vajeni pri visoki umetnosti, bo močno razočaran. O umetnostni vrednosti slikarstva na panjskih končnicah lahko govorimo le, če pojmu-jemo ljudsko umetnost kot oblikovanje preprostega ljudstva, ki prevzema oblike iz umetnosti višjih slojev in jih nato v izoliranosti po svoje interpretira, preoblikuje in ob tem ustvari neke svoje vrednote. Kljub temu pa obdrži ali ustvari nekatere značilnosti prave umetnosti. Na panjskih končnicah so številne zabavljive, smešne in resne pripovedi in svetniški prizori upodobljeni na specifičen likovni način, to je s sredstvi, ki jih ni mogoče ustrezno nadomestiti z drugim izraznim ali pripovednim načinom. Slikarstvo na panjskih končnicah je umetnost pripovedi v slikah, zato je tudi razumljivo, da so motivi skoraj izključno figuralni.

Kakor večina slikarjev panjskih končnic tako tudi slikarka iz Sele ni imela posebnega anatomskega, perspektivskega ali drugega slikarskega znanja. Imela pa je znanje, ki ga je pri svojih ciljih potrebovala. Za človeško figuro si je ustvarila šablono. Ljudje, ki nastopajo na njenih končnicah, se razlikujejo predvsem po noši in opravih. Torej to niso indivi-

dualni ljudje, ampak simboli, vendar simboli pravih kmetov iz selške in loške okolice, saj so oblečeni v prave kmečke gorenjske obleke, kar pa ne velja takrat, kadar je upodobljen svetniški prizor, ali kadar slikarka direktno kopira kako bidermajersko predlogo. Slikarstvo na panjskih končnicah je neke vrste ljudskoumetnostna piktografija, ki nima posebnih slikarskih pretenzij, razen te, da hoče biti pripovedno in razumljivo vsakomur.

Ta aspekt pa se spremeni, kadar ne opazujemo vsake končnice posebej, ampak nekoliko oddaljeno celotno pročelje čebelnjaka s poslikanimi končnicami. Takrat je namen končničarstva, ustvariti barvno sočno ploskev, ki sredi naravnega okolja učinkuje kot pisana preproga ali mozaik. Opraviti imamo torej z neko dvojno umetnostno strukturo tega slikarstva, pre-

Sv. Martin. (Etnografski muzej v Ljubljani.)

računano na dva pogleda, detajlni pogled iz bližine in kompleksni pogled iz daljave.

S tega vidika moramo ocenjevati pomembnost končničarske produkcije selške slikarske delavnice, ki je izdelala veliko število teh malih podob, ki so polno pomembne le kot množični pojav.

Opombe

1. Avgust Bukovec, Naše panjske končnice, Slovenski čebelar XLV, 1942, št. 11-12, Janez Dolenc, O ljudskih umetnikih v Selški in Poljanski dolini, Slovenski etnograf III-IV, 1951. Karel Plestenjak-France Planina, Etnografski oddelek Škofjeloškega muzeja, Slovenski etnograf II, 1949. — 2. Gornji podatki po J. Dolenc, o. c. — 3. Gornji podatki po A. Bukovec, Slovenski čebelar XLV, 1942, št. 9-10, str. 86. — 4. K. Plestenjak-F. Planina, o. c., str. 126. — 5. Glej Gorazd Makarovič, Slikanje ljudskih slik na steklo na Slovenskem, Slovenski etnograf XV, 1962, str. 112-115. — 6. Pri sestavljanju tega seznama so bile pregledane naslednje zbirke panjskih končnic: Etnografski muzej v Ljubljani, Kranjski muzej, Loški muzej, Čebelarški muzej v Radovljici, Mestni muzej v Celju, Pokrajinski muzej v Mariboru, privatna zbirka G. F. v Ljubljani, privatna zbirka P. Mihelič v Olševku, privatna zbirka Galob v Mežici. Motivi so urejeni pa abecednem redu. — 7. Kot je znano, nosi najstarejša znana končnica letnico 1758. — 8. Do sedaj najstarejša znana končnica selške delavnice nosi letnico 1840 (Etnografski muzej, inv. št. 585), najmlajše nosijo letnico 1891 (Umivanje nog, Loški muzej, s. n., itd.). Končnica z letnico 1850 (Etnografski muzej, inv. št. 3172)

je nekoliko dvomljiva. — 9. Motiv naslikanih balustrov na nekaterih oltarnih predelah, ki so podobnega formata kot panjske končnice, je poznala n. pr. že renesansa. Prim. predelo Marijino oznanenje oltarja Kronanje Marijino Sandra Botticellija. Uffizi, Firenca. — 10. Prim. podatke v uvodu tega sestavka, zaključek poglavja o motiviki in dejstvo, da zbirke na Štajerskem, ki so bile nabrane na lastnem terenu, skoraj ne hranijo izdelkov selške delavnice.

R é s u m é

LES DEVANTS DE RUCHE DE L'ATELIER DE SELCE

L'auteur cherche à définir le style des devants de ruche peints dans l'atelier d'art populaire qui existait de 1840 à 1891 au village de Selce. Les demi-balustres bordant ces planchettes ont une fonction tectonique purement symbolique, tandis que le décor floral créé des taches de couleur lumineuses, faciles à distinguer sur la façade d'une ruche. Ces éléments et la plupart des motifs ne sont pas une création originale de l'atelier de Selce qui les a seulement popularisés; par sa production en masse de cet article, il jouissait d'une sorte de monopole dans toute la Haute-Carniole. L'auteur étudie ensuite l'élément narratif de ces devants de ruche et souligne la double fonction esthétique de cette peinture: la façade d'une ruche vue de loin représente un mosaïque de taches lumineuses qui se marie harmonieusement à son cadre naturel, tandis que chaque planchette vue de près raconte quelque épisode comique, ou bien présente une scène de légende.